

Convorbiri **C**orespondență **P**ortrete

Ioana Celibidache (n. Procopie Dumitrescu) s-a născut la București în 1924. La 15 ani a publicat două volume de poezii în franceză, *Aveux* și *Souvenirs*. După absolvirea Liceului Francez din București, a lucrat un an la biblioteca franceză Studio, iar după venirea la putere a comuniștilor a fugit din țară, stabilindu-se la Paris; aici a urmat cursuri de desen și pictură la Académie de la Grande Chaumière și la École du Louvre. În 1949 l-a văzut pe celebrul Sergiu Celibidache dirijând un concert la Buenos Aires și astfel a început iubirea de o viață a celor doi, încununată cu căsătoria lor. Încurajată de soțul ei, și-a continuat studiile de pictură la Roma, unde a absolvit Academia de Arte Frumoase, apoi la Berlin. Începând din 1955 devine cunoscută și apreciată ca artistă plastică grație expozițiilor personale organizate în mari galerii din Europa și SUA. Numită, pentru înrudirea evidentă de viziune artistică, „surioara lui Paul Klee“, a fost răsplătită cu numeroase premii internaționale și cu medalii de aur, argint și bronz. Pentru activitatea ca președintă a Federației Europene Artistice și Culturale Feminine, primarul Jacques Chirac i-a decernat în 1992 medalia de aur a orașului Paris. Fiul soților Celibidache, Serge Ioan, este un cunoscut cineast.

Artista și-a adunat operele reprezentative în două albume semnate *Ioana* (Ed. ALMA, Galați, 1997; Imprimerie des Mauges, Paris, 2011). După moartea lui Sergiu Celibidache a scris, în memoria lui, cartea de amintiri *Sergiu, altfel* (Ed. Domino, Iași, 2001).

Ioana Celibidache locuiește în prezent la Paris.

Monica Pillat (n. 1947, București): absolventă a Facultății de limbi germanice, secția engleză-română (1970); doctorat în literatură comparată (1978); profesor în domeniul literaturii engleze și americane la Catedra de limbi străine a Institutului Pedagogic din București (1970–1972), apoi la Catedra de literatură engleză a Facultății de limbi străine, Universitatea din București (1973–2005); membră aUSR, secția poezie. Scrieri: volume de poezie, proză și critică literară, publicate la edituri importante din București. A îngrijit edițiile operei tatălui ei, Dinu Pillat, și ale altor membri ai familiei. La Humanitas a fost editoarea volumelor: Dinu și Nelli Pillat, *Biruința unei iubiri. Pagini de corespondență*, 2008; Pia Pillat, *Sufletul nu cunoaște distanțele*, 2009; Dinu Pillat, *Așteptând ceasul de apoi*, 2010; *Minunea timpului trăit. Pagini din corespondența Monicăi Pillat și a lui Lily Teodoreanu cu Pia Pillat*, 2010.

MONICA PILLAT

Ioana
Celibidache
o mătușă de poveste

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Colecție coordonată de Oana Bârna

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Andrei Gamaș
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Patricia Rădulescu
DTP: Eugenia Stănciulescu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

© HUMANITAS, 2011

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PILLAT, MONICA

Ioana Celibidache : o mătușă de poveste / Monica Pillat. – București:
Humanitas, 2011
ISBN 978-973-50-2913-5

I. Celibidache, Ioana
75(498+44) Celibidache, I.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Odiseea primei întâlniri

Încă din copilărie auzisem vorbindu-se în familie despre o preafrumoasă mătușă pe nume Ioana, plecată în exil la Paris în iarna lui 1946 și căsătorită mai târziu cu celebrul dirijor Sergiu Celibidache. Îmi aduc aminte că, prin anii '60, bunica mea Marie Pillat¹ se ducea adesea să-și vadă fratele, pe Florian Procopie Dumitrescu, tatăl Ioanei, pe care eu însă nu l-am cunoscut niciodată.

De-a lungul vremii, o altă mătușă de-a mea, Manuela Burnea², verișoară cu Ioana, mi-a povestit despre lumea de altădată a străbunicului meu patern, pe nume Procopie Dumitrescu. Tatăl bunicului, un Dimitrov, fugise din Macedonia de frica turcilor. Manuela povestea că nu luase cu el decât o icoană făcătoare de minuni, care l-a salvat de la înec când a trecut Dunărea pentru a se refugia în România. Aici, ca să i se piardă urma, și-a luat numele de Dumitrescu. S-a căsătorit cu Dumitra Procopie și a

1. Marie, născută Procopie Dumitrescu, a avut o soră, pe Juliette, și trei frați: Eugen, Florian (Florice) și Justinian. S-a căsătorit cu poetul Ion Pillat, cu care a avut doi copii, Dinu și Pia.

2. Manuela, căsătorită Burnea, era fiica lui Juliette Procopie Dumitrescu, căsătorită Teodorini.

avut patru copii, trei băieți și o fată. Unul dintre feciori, Ion, născut în 1845, a ajuns primar al Bucureștiului și, în această calitate, îmi spunea Manuela, a condus lucrările finale de canalizare a Dâmboviței, a inaugurat prima linie de tramvai electric, a reconstruit biserica Sfântul Silvestru și Halele din Piața Unirii.

În 1877, fără asentimentul Regelui, Ion Procopie Dumitrescu a interzis trupelor rusești (aliate în bătălia împotriva turcilor) să intre în Capitală, ordonându-le să ocolească orașul în drumul lor spre Dunăre. Pentru inițiativa sa, Regele l-a felicitat personal într-o scrisoare memorabilă. Tot pe atunci a înființat Societatea orfanilor de război și și-a depus salariul în contul acestei societăți, pe timpul mandatului său de primar (1877–1909)¹.

Ion Procopie Dumitrescu s-a căsătorit cu Ecaterina Iliescu și a avut cinci copii: Florian (tatăl Ioanei și al lui Suzanne), Justinian (poet), Eugen (muzician, stabilit ulterior în Germania), Juliette (mama Manuelei, pianistă și gravoare) și Marie (pictoriță, bunica mea paternă).

În timp ce își făcea studiile la Paris, Florian a cunoscut-o pe Ecaterina Procopiu, fiica unui profesor din Brăila, o frumusețe de femeie, după spusele Manuelei. Au avut două fete, pe Suzanne și Ioana. După revenirea în țară, tinerii căsătoriți au început să se ocupe de moșia de la Petrești, pe care Florian a modernizat-o după standardele europene din acele vremuri.

Manuela își aducea aminte de o extraordinară petrecere câmpenească la moșie, dată de unchiul ei la sfârșitul

1. Vezi mai multe în cartea Victoriei Dragu Dumitriu, *Povești ale doamnelor din București*, Ed. Vremea, București, 2004, pp. 69–97 și 121–126.

unui congres internațional de agricultură: „Avea o peluză în fața casei, o splendoare, înconjurată de trandafiri pitici, nu știu câte mese... și, obligatoriu, a zis unchiul meu, doamnele să fie gătite în costum național... Taraful de lăutari era de cea mai bună calitate, cel care a fost și la Paris și la New York, s-a creat o atmosferă de nedescris... Personalul de la Capșa servea băutura, vinuri vechi românești, a fost și șampanie... Unchiul meu știa să primească, era un senior. Suzanne, care era prea mică să ia parte, se uita de la geam.“

La 80 de ani, ea îi mărturisea Manuelei că sus, de la acea fereastră, privise vrăjită lampioanele care luminau în noapte peluza și ascultase cu nesaț muzica lăutărească, pe care n-a mai putut s-o uite niciodată.

În casa Manuelei am întâlnit-o de câteva ori pe Suzanne. Venea din când în când de la Paris să-și vadă rudele rămase în țară. Era o doamnă distinsă, cu trăsături de grecoaică, ochi de un negru-aprins, sprâncene brune, minunat arcuite, cu un răs strălucitor care îi lumina straniu chipul îngândurat. Virgil Vrancea, soțul ei, era înalt și tăcut. Cu un zâmbet subțire, o asculta pe Suzanne cum depăna, plină de exuberanță, povești dintr-o lume străină. Nu mai știu ce spunea, dar mi-a rămas în auz timbrul vocii ei catifelate.

O priveam îndelung pe Suzanne, încercând să ghicesc în expresia ei ceva din imaginea legendarei surori, despre care însă n-am întrebat-o nimic niciodată. Mi se părea atunci, ca până de foarte curând, că Ioana aparținea unui tărâm inaccesibil, la care doar puteam visa din când în când.

În anii '70, când Sergiu Celibidache a venit să dirijeze Filarmonica din București, am mers la câteva concerte de neuitat. Mi-au rămas în suflet două piese, *Rapsodia I* de Enescu și *Moartea Isoldei* a lui Wagner, care puneau în alternanță umorul, verva și pofta de dans ale dirijorului cu înclinația profundă spre contemplație, spiritualitatea și puterea sa transfiguratoare. Ascultând muzica aceea ieșită din mâinile lui de vrăjitor, simțeam cum se poate muri de frumusețe, căci prin Wagner el îmi conducea sufletul într-o dezmarginire luminoasă care lăsa în urmă pământescul. Poate că în acea seară, într-o lojă, se afla și Ioana, poate că ne pătrundea deopotrivă aceeași emoție, eram cuprinse deodată de același spațiu, dar nu și de același timp, căci ne eram străine.

În 1997 Ioana deschidea o expoziție de pictură în sala Auditorium din București, în 2001 publica la Editura Domino din Iași cartea de amintiri *Sergiu, altfel*. Veștile despre aceste evenimente, în mod inexplicabil, n-au ajuns până la mine, am auzit despre toate mult mai târziu. În schimb, mama¹, pe la sfârșitul anilor '90, a aflat prin Alexandru Paleologu că Ioana revenise în țară și dorea s-o întâlnească. S-a întors din acea vizită fermecată de verișoara ei prin alianță, pe care de-abia o cunoscuse. Mi-a evocat cu o neobișnuită febră în glas dimineața petrecută împreună. Fusese atât de fascinată de personalitatea Ioanei, încât uitase cu desăvârșire să-i pomenească de mine. Pentru câteva ceasuri nu existaseră decât ele două pe lume, una pentru alta.

1. Cornelia Pillat (1921–2005), istoric de artă și memorialistă.

La scurt timp după aceea, am văzut emisiunea lui Iosif Sava având-o ca invitată pe mătușa de poveste. Vorbeau despre regretatul Sergiu Celibidache, iar Ioana, pe care o vedeam atunci întâia oară, își luase un aer distant și avea în glas ceva tăios, metalic. Era așa cum mi-o imaginasem: frumoasă, elegantă, de o inteligență acută, inaccesibilă. Caldul portret pe care i-l făcuse mama nu se potrivea câtuși de puțin cu imaginea doamnei de pe ecran. Mi s-a strâns inima la gândul că nu voi putea ajunge niciodată la înălțimea lumii în care trăia.

După moartea mamei, survenită în aprilie 2005, durerea și dorul de toți ai mei dispăruți de-a lungul vremii nu mi s-au alinat decât prin scoaterea la lumină a moștenirii spirituale lăsate de familia al cărei ultim descendent devenisem. Am început cu bunica mea, Marie Pillat-Brateș. După organizarea unor expoziții retrospective, m-am apucat să fac un album¹ cu picturile artistei al cărei nume, în regimul comunist, fusese trecut pe lista neagră, șters din toate dicționarele de artă plastică românească.

Nici nu visam pe atunci că această carte avea să-mi deschidă calea spre Ioana. La un moment dat, prin 2007, ea a intrat în posesia albumului. Răsfoindu-l, a cuprins-o nostalgia propriului trecut. Și-a amintit cum, în copilărie, tante Marie (așa îi spunea Ioana bunicii mele) și oncle Ion Pillat veneau adesea să-i viziteze părinții, iar ea prinsese mare drag de ei. Apoi, văzându-mi numele pe copertă,

1. Maria Pillat-Brateș, *Pictură și reverie / Painting and Reverie*, ediție îngrijită de Monica Pillat și Doina Uricariu, Ed. Universală, București, 2006.

s-a întrebat ce legătură putea fi între familia ei și cea care îngrijise albumul.

Toate acestea le-am aflat în 2009, la începutul lui septembrie, când o pictoriță româncă, venită de curând de la Paris¹, m-a chemat la telefon să-mi spună că Ioana mă caută de trei ani, că mi-a trimis mai multe scrisori, la care n-a primit nici un răspuns, și că ar vrea neapărat să mă cunoască. Mi se înmuiaseră picioarele și parcă nu-mi venea să cred ce auzeam. Pictorița mi-a spus mai departe cu câtă dificultate izbutise să-mi dea de urmă, iar la sfârșit mi-a dictat adresa Ioanei și numărul ei de telefon.

Am pus în furcă receptorul, cu urechile vâjâind de emoție. Ioana să trimită după mine? Să-și dorească să mă vadă? Imposibilul părea să-și deschidă porțile. Am stat câteva zile în cumpănă, neștiind ce să fac. Mi-a venit mai întâi să-i scriu, dar m-a paralizat formula introductivă: „Stimată doamnă Ioana Celibidache“ îmi suna prea protocolar. Mi-ar fi fost mai la îndemână „Dragă Ioana“, dar tonul era necuvenit de familiar. Atunci, cu degetele tremurânde, i-am format numărul de telefon, neavând nici cea mai vagă idee ce urma să-i spun.

Mi-a răspuns o voce puțin răgușită, care se precipita pe măsură ce descoperea cine era la capătul firului.

— Vino repede, rosti ea, cu o frenezie de neînchipuit. Am 85 de ani, nu vreau să mor înainte să te cunosc, din toți ai mei numai tu mi-ai rămas pe lume, așa că grăbește-te!

1. Rodica Xenia Constantin, președinta Asociației Femeilor Creatoare în Arta Plastică din România, participase împreună cu alte pictorițe din țară la o expoziție organizată de Ioana Celibidache la Paris, între 9 și 17 octombrie 2006.

— Când să vin? am bâiguit.

— Măine! a răspuns ea cu nerăbdare.

— Ți-e chiar atât de rău? m-am speriat, uitând protocolul.

— Te caut de trei ani. Nu crezi c-am așteptat destul? vociferă Ioana râzând. Nu mi-ai răspuns la nici o scrisoare. Mi-am zis că am o nepoată nesimțită.

— Poate că ai avut o adresă greșită, m-am bâlbâit. Nici nu știi ce-ar fi însemnat pentru mine să am o scrisoare de-a ta...

— Hai, nu mai lungi vorba și vino! Ai să stai în atelierul meu de pictură, ca o prințesă în exil. Atelierul e la parter, eu stau la etaj, într-un bloc din buricul Parisului.

— Aș putea să aduc o prietenă cu mine? am întrebat-o cu sfială, temându-mă în acea clipă să dau ochii cu ea de una singură.

— Vino cu cine vrei, a replicat cu aceeași însuflețire. E loc destul, nu ne deranjăm, fiecare e liberă să-și facă programul cum dorește. Ne vedem seara.

Am pus jos receptorul, cu gura până la urechi. Glasul Ioanei sunase atât de apropiat, aveam ciudata senzație că ne cunoșteam dintotdeauna. Putea fi totuși adevărată prima impresie?

Peste puțină vreme am sunat-o pe providențiala pictoriță s-o întreb cum e Ioana. Mi-a spus că o voi îndrăgi din prima clipă. Nu i-am mărturisit că eu o iubisem dintotdeauna, de departe, dar că mă temeam de ea.

În atelierul de pictură

Cu o zi înainte de plecarea spre Paris, i-am telefonat Ioanei ca nu cumva, furată de mondenițați, să uite că so-seam la ea spre seară.

— Nu sunt chiar așa de ramolită, mi-a replicat vioaie, numai să știi că nu vom putea vorbi. Sunt foarte răgușită și doctorița mi-a interzis să scot vreun cuvânt.

Stupefiată, abia am izbutit să articulez:

— Bine, dar atunci cum ne vom înțelege? Prin scris?

Îmi și imaginam insolitul situației: fiecare cu o bucățică de hârtie pe genunchi, schimbând în răstimpuri bilețelele.

— Vom vedea! m-a lăsat ea în cumpănă.

În sfârșit, în după-amiaza zilei de 27 septembrie 2009, după mai multe ceasuri de călătorie, am ajuns cu prietena mea Adina Cantuniari în fața unui bloc elegant, pe rue Boissière. Era în asfințit, pe terasele cafenelelor din preajmă lumea privea cu liniște surâzătoare perindarea trecătorilor, timbrul sprințar-elegant al francezei vorbite în jur ne însuflețea auzul. Am sunat la interfon și am așteptat câteva minute cu bagaje în stradă. Deodată, poarta cu grilaj de fier s-a deschis. O doamnă înaltă, subțire, cu

ochelari fumurii de vedetă, ne-a întâmpinat râzând. S-au făcut prezentările.

— Credeam că ești brunetă, s-a dezamăgit Ioana. Dar, în fine, hai, intrați.

Ne-a condus într-un hol somptuos, cu oglinzi cât pereții. Nu-mi puteam lua ochii de la mersul grațios al Ioanei care făcea ca deplasarea mea, târând geamantanul, să semene cu mișcarea unui dulap pe roțile. Prietena mea ne urma intimidată. La capătul culoarului, gazda s-a oprit, a potrivit cheile în broască și ne-a deschis ușa, poftindu-ne înăuntru.

Am intrat într-o încăpere ușor prăfuită, înțesată cu tablouri de diverse mărimi, în culori de o armonie ciudată, topindu-se unele într-altele ca în vis: păreau ceruri cu stele căzătoare sau poieni cu sclipiri de râuri, faruri mistuite de ceață, peisaje schimbătoare ca norii, pânze pe care uleiurile străluceau ca lumina filtrată prin vitralii.

În partea dreaptă a odăii se ridica un șevalet uriaș, din lemn închis, care, nu știu de ce, îmi evocă deopotrivă imaginea înfricoșată a unui tron sumbru și pe cea a unei trambuline aflate la o înălțime amețitoare. Și bunica mea picta, dar șevaletul ei părea o scobitoare în comparație cu impresionantul instrument.

De pe o etajeră, în dreptul geamului, m-au privit dintr-o fotografie înrămată Ioana și Sergiu, tineri, mergând cu același pas, în același ritm, pe o stradă din Londra. Aveau pe chipuri aceeași expresie mândră, de învingători care cuceriseră lumea prin talentul și iubirea lor.

Din prima încăpere, am pășit într-un mic hol cu un dulap în perete, având ușile pictate în nuanțe argintiu-sidexii, în vreme ce pe cealaltă ușă, către baie, erau scrise de mână,

în negru, aforisme, versuri și maxime franțuzești. Până și tăblițele întrerupătoarelor erau pictate.

A doua cameră, de un farmec boem, m-a surprins prin dezordinea lucrurilor puse parcă la întâmplare: uleiurile artistei, cărți, fotografii, afișe de expoziții, felicitări, afișe cu Sergiu Celibidache dirijând, o colecție de inimioare roșii de diverse mărimi, fixate pe zid, și câte și mai câte. Cu tot eclectismul, interiorul avea în ansamblu aceeași aură de vis: culorile erau vii și totuși umbrite de vechime, obiectele emanau amintiri necunoscute mie, în tot spațiul pâlâia nevăzut elanul locatarei, libertatea ei lăuntrică. Pe un colț de oglindă era prinsă poza fiului ei, Serge Ioan, zâmbind îngândurat dintr-un ev adolescent.

— Faceți-vă comode, odihniți-vă și la ora opt veniți sus, la mine, să mâncăm, a spus ea, trezindu-mă din vraja ambianței.

A plecat cu pași ușori, lăsându-ne singure. Prietena mea, mai practică decât mine, m-a îndemnat să facem ordine în jur și să despachetăm. Am împins vraful de pânze de lângă pat către fundul odăii, ne-am îngrămădit lucrurile pe măsuțele din preajmă. Ne mișcam amândouă stinghere, având un sentiment de recul. Parcă ne pregăteam să ne facem culcușul într-un tablou de-al Ioanei. Ca să încăpem acolo, trebuia să dăm la o parte unele culori, înlocuindu-le cu altele.

Ceea ce ne-a stârnit nedumerirea, mai cu seamă a doua zi când ne-am trezit din somn, a fost penumbra care învăluia atelierul. Ferestrele dădeau spre curți interioare drapate de zidurile înalte ale blocurilor vecine, și ne-am întrebat cum putea picta Ioana niște tablouri atât de strălucitoare în acea semiobscuritate. Am găsit mai târziu

Cuprins

Odiseea primei întâlniri	5
În atelierul de pictură	13
La masa cu stele	17
Imagini de interior	25
Cele mai vechi amintiri	31
Iubitele viețuitoare	39
Înfiorări lirice	45
Aventura plecării	53
Gustul libertății	61
Șevaletul și bagheta	69
Ala, bala, portocala	79
Pictură, muzică și poezie	81
Prejudecăți	89
Darul prieteniei	95
Prin lumea largă	101
În turnee	105
România lăuntrică	111
Jucării	119